

İRAN START-UP RAPORU

1. Yönetici Özeti

Yaygın tanımıyla start-up'lar yıllık 20 milyon dolar gelirin altında olan ve 80'den az çalışanı bulunan şirketler olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte start-up ekosistemindeki öncüler tarafından start-up'ların rakamlara indirilemeyeceği, start-up'ın bir kültür olduğu ve sürekli geliştirilmeye çalışılması gerektiği ifade edilmektedir.

İran, Ortadoğu bölgesinde en önemli start-up ağlarından birisine ev sahipliği yapmaktadır. Yetişmiş insan kaynağı, devletin ekonomide baskınlığı, genç işsizliği gibi nedenlerle İran'da start-up ekosisteminin geliştiği, hükümetin de işsiz büyüme sorununu çözmek için ekosistemin gelişimini cesaretlendirdiği görülmektedir. İran'da internet penetrasyonunun yüksek olmasının start-up'ların gelişimi için önemli fırsatlar barındırdığı görülmektedir.

Ülkedeki start-up ekosistemi yaptırımlardan önemli oranda etkilenmiştir. Fikri mülkiyet haklarına uymadan kolayca diğer ülkelerdeki start-up'ların taklit edilebilmesi yaptırımların İran start-up ekosistemine önemli bir etkisi iken, yaptırımlar nedeniyle uluslararası alandan para transferinin kısıtlanması, belli başlı yazılım çözümlerine İranlı firmaların ulaşamaması ve alandaki deneyimli yazılımcıların ülkeden göç edişi de yaptırımların diğer bir etkisi olmuştur.

İran'daki start-up firmalarının ülke dışındaki yazılım hizmetlerine ulaşmak için ülkemizi bir üs olarak görme eğilimi vardır. Nitelikli yazılımcıların göçünde de ülkemiz önemli bir cazibe merkezi haline getirebilir. Bu alanlarda yapılacak çalışmalar ile İran start-up ekosistemi ile ülkemiz start-up ekosisteminin etkileşime girmesi sağlanabilir.

2. Mevcut Durum

İran'da internet penetrasyonu oldukça yüksektir. 2013 yılında Ruhani Hükümetinin başa gelmesinden beri İran devleti hızlı ve ucuz interneti temin etmeye, yaygınlaştırmaya ve start-up ekosistemine örtük bir destek vermeye çalışmaktadır. Ülkedeki ödeme sistemleri ise gelişmiş durumdadır. Bu durum start-up'ların gelişime önemli katkılar sağlayabilecek mahiyettedir. Öte yandan, ülke içindeki internet kısıtlamaları start-up'ların gelişiminin önünde hem emgel hem fırsat olarak durmaktadır.

İran'da start-up alanındaki yapılan araştırmalar, ülkedeki girişimlerin %80'inden fazlasının son üç yılda başlatıldığını göstermektedir. Buna ek olarak, İran'da start-up'ların %27,2'sinin ömrünün 6 aydan daha kısa olduğunu göstermektedir. Start-up'ların %49'u iş piyasasına girmeyi başarmakta, bunların da %23,4'ü büyüterek gelir elde edebilmektedir. Bu işletmelerin çoğu, B2C online ürün ticareti alanında faaliyet göstermekteyken, diğerleri sırasıyla teknoloji, ICT, eğitim, sağlık ve eğlence alanındadır. Bahsekonu alanlar en yüksek sayıda start-up kullanıcılarına sahip olup, bunların %28,2'si 1 ile 3 yıl arasında tutunmayı başarmakta, sadece %8'inin ömrünün ise 3 yıldan fazla sürdüğü görülmektedir.

Start-up'ların yaklaşık %51,4'ü ülke çapında faaliyet gösterirken, bölgesel veya eyalet bazında faaliyet gösteren start-up'lar da bulunmaktadır. İran'ın uluslararası finansal sistemden yalıtılmışlığı start-up'ların önündeki en büyük engeldir. Örneğin Singapur'da start-up'ların yaklaşık %70'inin hedef pazarını uluslararası piyasalar oluşturmakta iken, İran girişim ekosisteminin az gelişmişliği ile uluslararası sistemden yalıtılmışlık nedeniyle start-up'ların uluslararası geliri oldukça azdır.

İran'ın dünya start-up piyasasındaki payının sadece %0,6 olduğu ifade edilmektedir. Ülke start-up ekosistemini incelemek üzere uluslararası alanda faaliyet gösteren TechCruch'ın muadili olarak TechRasa kurulmuştur. TechRasa'nın verilerine göre İran start-up ekonomisinin GSMH'den aldığı pay yüzde 1'in altında olmasına rağmen İran'daki iş piyasasının dijital dönüşümüne etkileri büyük olmuştur. Raporda ülkede şu ana kadar uluslararası alanda konumlanabilenen 2.500 start-up firmasının ortaya çıktığı ifade edilmiştir. İran start-up firmalarına ilişkin Cumhurbaşkanlığı ofisinden yapılan bir değerlendirmede, 2018 yılında 5,6 milyar dolar, 2019 yılında ise 7,4 milyar dolarlık start-up firmalarınca ihracat geliri elde edildiği, start-up firmalarının yoğunlaşmalarının ise ilaç, tıbbi cihaz, lazer ve foton biliminde olduğu, bunların da önemli bir kısmının daha önce ülkeye ithal edilen ürünlerin farklı versiyonlarının üretimi şeklinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Açıklamada devamla, ülkede 30 milyar dolarlık teknoloji ve start-up ihracatı kapasitesinin bulunduğu ifade edilmektedir.

3. Ekosistemdeki Sorunlar

Sektör temsilcilerince ABD yaptırımlarının etkileri, uluslararası finansal sistemden yalıtılmışık, yıldırıcı bürokrasi, kayıtdışı ekonomi, fikri mülkiyet haklarının korunmasındaki yetersiz yasal çerçeve, fiziksel altyapıdaki sıkıntılar, zayıf finansal ve teknik destekler, karar alıcı ve siyasilere eğitim sisteminin içinde yenilikçilik ve girişimciliği koymadaki desteklerinin yetersizliği ekosistemdeki en önemli sorunlardan bazıları olarak ifade edilmektedir. Örneğin bir start-up'ın hayata geçebilmesi için en az 12 kamu idaresinden izin alması gerektiği ifade edilmektedir.

Öte yandan, İran E-Ticaret Birliği tarafından yapılan bir açıklamada, ABD yaptırımlarının İran'daki start-up'lar üzerine alım gücünün düşmesi, İran dışından mal veya hizmet alan yerel ve uluslararası firmaların operasyonlarını İran içine çekmesi ve İran'a hizmet sağlayan uluslararası firmaların birçoğunun İran'a hizmet sağlamayı kesmesi gibi etkileri bulunduğu açıklanmıştır. Yaptırımlardan en fazla etkilenen sektörün moda sektörüne ilişkin start-up firmaları olduğu ifade edilmiştir. Firmaların yaptırımlar ertesinde ABD yaptırımlarına uygun iş modelleri geliştirmeye çalıştığı, örneğin ikinci el kıyafet satışının online kanallara taşınması gibi iş modellerine başladığı görülmektedir.

4. Hükümet Politikaları

İran, Ortadoğu'daki en önemli start-up ekosistemlerinden birisine evsahipliği yapmaktadır. İran'da gerek mimari yapının KOBİ'lerin gelişimine izin vermemesi gerekse devletin ekonomide büyük ölçekli fabrikalarla hakim konumda olması gibi nedenlerle istihdamın ana dinamosu sayılabilecek KOBİ'lerin istihdama gerekli katkıyı sunmadığı görülmektedir. İran'daki nüfusun yaklaşık 2/3'ünün 35 yaş altında olması start-up firmaları için önemli açılımlar sunmaktadır. Ülkede yazılım ve mühendislik alanında eğitim almış genç bir nüfus vardır. Yaygın işsizlik nedeniyle bu gençlerin start-up'lara yöneldiği görülmektedir. İran Devleti tarafından ekonomideki yapısal sorunlar ve işsiz büyüme döngüsünün üstesinden gelebilmek için start-up'lara oldukça fazla önem verilmektedir. Meclis bünyesinde start-up komisyonu kurulmuş durumdadır.

İran devletinin start-up altyapısının geliştirilmesi için önemli katkılar sunduğu, ülkedeki genç işsizliğin çözümü için start-up'ları önemli bir kaldıraç olarak gördüğü görülmektedir. İran'daki birçok start-up uluslararası alanda öne çıkan start-up'ların taklidi olarak öne çıkmaktadır. Ülkede son yıllarda özellikle ödeme sistemleri, taksi çağırma uygulamaları gibi piyasa değeri yüksek start-up'ların ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkedeki start-up'ların bir

kısımının uluslararası sistemden yalıtılmışlığı bertaraf etmek için ülkemiz başta olmak üzere üçüncü ülkeleri kullandığı, birçok İranlı start-up'un firmalarına ilişkin yazılım çözümlerini ülkemiz üzerinden sağladığı görülmektedir.

Ülkede start-up hızlandırıcı merkezi (accelerator) sayısının artırılmasına odaklanılmaktadır. Halen ülke çapında sertifikalı 72 hızlandırma merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerde start-up firmalarına pazara giriş ve pazarda konumlandırma konuları ile teknik, mali ve hukuki danışmanlık, finansa erişim kolaylığı hizmetleri sağlanmaktadır. İran'daki start-up hızlandırıcı merkezlerinin bankalar, telekom idaresi, belediyeler gibi farklı birimlerce kurulduğu görülmektedir. Bunlardan bazılarında Müşavirliğimizce ziyaret gerçekleştirilmiştir. Edinilen gözlemin İran'daki sağlık, turizm, sağlık turizmi ve finansal hizmetlerdeki start-up firmalarının oldukça gelişmiş olduğudur. Özellikle turizme yönelik start-up firmalarının Hindistan gibi yazılım devi ülkelere bile önemli ihracat yaptığı hususu gözlemlenmektedir. Tahran, Şerif, Bilim ve Teknoloji, Şehid Beheşti ve Amir Kabir üniversiteleri ülkedeki en önde gelen üniversiteler arasında olup, start-up'lara bu üniversitelerin yoğun destekleri olduğu görülmektedir. Bankalar, yerel otomotiv firmaları, Kültürel Miras ve Turizm İdaresi, Elektrik veya Su İdaresi gibi farklı kurumların ödüllü start-up yarışmaları düzenlediği görülmektedir. Tahran Belediyesi tarafından da şehirdeki lokasyon bazlı hizmetlerin kalitesinin artırılması, Tahran'ın akıllı şehir haline getirilmesi ve şehrin sorunlarına çözüm üretilmesi için bir start-up merkezi hayata geçirilmiştir.

2017-2022 yılları arasında Cumhurbaşkanı Ruhani tarafından Start-up Eylem Planı hayata geçirilmiştir. Planda start-up'lar ve yenilikçi firmaların ekonomik dönüşümdeki rolü vurgulanmaktadır. Plan kapsamında İran Bilgi Teknolojileri Kurumunun kuluçka merkezleri, Ar-Ge ve inovasyon merkezlerinin kurulmasını desteklemesi ve koordine etmesi, çokuluslu yapılar ile İranlı start-up'ların işbirlikleri geliştirmesi hedeflenmektedir. Planda, gerekli öncelikleri yerine getiren ve yıllık belirli bir gelirin üstüne çıkmayan start-up firmalarına üç yıl vergi avantajı sağlanacağı, start-up'ların kurucularının sosyal güvenlik prim ödemesinden muaf tutulacağı, ortak çalışma ofislerinin sayılarının artırılacağı, devlet tarafından start-up'lara doğrudan destek vermek yerine yatırım sermayelerinin geliştirilmesine odaklanılacağı, start-up'lara ilişkin idari ve mali yükümlülüklerin azaltılacağı öngörülmektedir. Şu ana kadar bilgi teknolojisi 2.333 şirkete kurulduğu tarihten başlamak üzere vergi avantajı sağlandığı açıklanmıştır.

İran'da ülke ekonomisinin petrole bağımlılığının önlenmesi ve ekonomik altyapının çeşitlendirilmesi, petrol fiyatlarının düştüğü dönemlerde otomatik istikrar sağlanması, bütçe gelirlerinin hızlı düştüğü anlarda destek verilmesi gibi amaçlarla İran Ulusal Kalkınma Fonu adı altında bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapıdan start-up firmalarına İran Ulusal İnovasyon Fonu aracılığıyla fon verilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca, İran bütçesinin her yıl binde 5'lik bir kısmının İran Ulusal İnovasyon Fonuna aktarılması zorunlu kılınmıştır. İnovasyon fonu Bilim ve Teknolojiden Sorumlu Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı makamına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Fona İran bütçesinden aktarılan paranın yıllık 200 milyon dolar civarı olduğu ifade edilmektedir. Fonun gelirlerinin yaklaşık %65'i start-up'lara yatırım ve destek olarak kullanılmaktadır. Fonun kullanımı için start-up firmasının İran'daki ilgili kurumlardan tüm onayları alması ve başvuru yapması gerekmektedir. Örneğin sağlık alanında çalışan bir start-up'ın önce İran Sağlık Bakanlığından tüm onayları alması, ardından da İran Ulusal İnovasyon Fonuna başvurması ve fon talebinde bulunması imkanı olmaktadır.

İran Ulusal İnovasyon Fonu start-up ekosistemindeki akademik kurumlar, firmalar ve hızlandırıcılara ayda yaklaşık 10 milyon dolar ayırmaktadır. Bu desteğin önemli bir kısmı işletme faturalarının ödenmesi ve hızlandırıcılara ucuz kredi sağlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca, start-up firmalarının uluslararası fuarlara katılması da 4.500 dolara kadar desteklenmektedir. Start-up'ların fonun desteklerinden yararlanabilmesi için fona başvuru yapılması ve fonun istediği kriterlerin sağlanması gerekmektedir. Ülkede 4.300 civarında ekosistem aktörü halihazırda fona kaydolmuş durumdadır. Bununla birlikte, start-up ekosistemi aktörlerine kredi verilmesi uygulaması aktörler tarafından devlete bağımlılık yaratıldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Krediler yerine bürokrasinin azaltılması, vergi bağışıklıkları sağlanması ve sosyal sigorta maliyetlerinin azaltılması aktörler tarafından dile getirilmektedir. Start-up'lara sağlanan kredilerde ise batık kredi oranının %18 gibi yüksek oranlarda olması da kamuoyunda sıkça eleştirilmektedir. Öte yandan, Hükümet tarafından bazı alanlardaki start-up'lara farklılaştırılmış destekler sağlanmaktadır. Örneğin turizm, el sanatları, oyuncak, oyun, lazer ve fotonik alanındaki start-up'lar bu anlamda desteklenen sektörler arasında yer alıyor.

5. Sonuç ve Değerlendirme

İran'daki start-up firmalarının ülke dışındaki yazılım hizmetlerine ulaşmak için ülkemizi bir üs olarak görme eğilimi vardır. Birçok start-up firmasının merkezi ve hizmet sağlayıcıları (server) ülkemizde bulunmaktadır. Uluslararası alanda çalışma yapmak isteyen İranlı start-up firmaları da ülkemize ilgi göstermektedir. Nitelikli yazılımcıların göçünde de ülkemiz önemli bir cazibe merkezi haline getirebilir. Turizm çözümleri gibi bazı alanlarda ülkemizin önemli bir turizm destinasyonu olduğu da gözönüne alınarak firmalarımızca İranlı start-up'ların sunduğu çözümler incelenebilir. Bu alanlarda yapılacak çalışmalar ile İran start-up ekosistemi ile ülkemiz start-up ekosisteminin etkileşime girmesi sağlanabilir.